

บทที่ 3

ชุมชนในยุคการผลิตเพื่อยังชีพ (พ.ศ. 2452-2500)

ลักษณะการปกครองของชุมชนปากน้ำประแสที่ขึ้นอยู่กับอำเภอเมืองแกลง ความอุดมสมบูรณ์ในด้านทรัพยากรและความเหมาะสมของที่ตั้งของการเป็นเมืองท่า จึงทำให้ผู้คนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เข้ามาประกอบอาชีพดำเนินชีวิตเป็นจำนวนมาก จึงทำให้ชุมชนปากน้ำประแสมีการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจจนกลายเป็นศูนย์กลางทางการค้าในภูมิภาคในช่วงระยะเวลาดังกล่าวนี้นี้

วิถีชุมชนคนปากน้ำประแส

การประกอบอาชีพเพื่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในชุมชนสามารถจำแนกได้ตามลักษณะที่ตั้งของพื้นที่และความสอดคล้องของทรัพยากร และยังจำแนกได้ตามบทบาทของกลุ่มบุคคลที่ได้ดำรงตำแหน่งอยู่ในขณะนั้น โดยในส่วนนี้จะจำแนกออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ การประกอบอุตสาหกรรมของกลุ่มขุนนาง และการทำมาหากินของชาวบ้านที่มีความสอดคล้องต่อการทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่

1. อุตสาหกรรมในชุมชนปากน้ำประแส

การก้าวขึ้นเป็นศูนย์กลางทางการค้าในย่านของเมืองระยองของชุมชนปากน้ำประแสได้ทำให้กลุ่มนายทุนท้องถิ่น ชาวจีน และกลุ่มนายทุนเริ่มดำเนินทำธุรกิจเพื่อการค้ามากขึ้น โดยเฉพาะอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับผลผลิตทางเกษตรกรรมและโรงเลื่อย จากสถิติโรงสีไฟที่ตั้งอยู่ในท้องที่ อำเภอแกลงและพื้นที่ใกล้เคียง

พระแกลงแก้วกล้า (ภู่) เริ่มดำรงตำแหน่งเป็นผู้ว่าราชการเมืองประมาณ พ.ศ. 2428 โดยมีบุตรสาวคือ นางแกลงแก้วกล้า (พุ่ม บุญศิริ) และต่อมาได้แต่งงานกับหลวงชำนาญบุรีรัมย์ ซึ่งก้าวขึ้นมาเป็นหลวงแกลงแก้วกล้า (บุญศรี บุญศิริ) ในเวลาต่อมา ภายหลังจากพระแกลงแก้วกล้า (ภู่) ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม พ.ศ. 2440 ภายหลังจากการประกาศใช้ พ.ร.บ. ลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 ได้กำหนดให้มีกรรมการอำเภอ และตำแหน่งนายอำเภอ หลวงชำนาญบุรีรัมย์ ปลัดเมืองแกลงจึงได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นนายอำเภอแกลง จึงทำให้หลวงชำนาญบุรีรัมย์ (บุญศรี บุญศิริ) ซึ่งเป็นลูกเขยของพระแกลงแก้วกล้า (ภู่) เป็นหลวงแกลงแก้วกล้า (บุญศรี บุญศิริ) ดังในทำเนียบข้าราชการมณฑลจันทบุรี ร.ศ. 125

ทำเนียบข้าราชการมณฑลจันทบุรี ประจำปี พ.ศ. 2449 ร.ศ. 125

อำเภอแกลง	หลวงแกลงแก้วกล้า (บุญศรี)
ปลัดขวา	ขุนจิตรจำสาร (โก)
ปลัดซ้าย	หมื่นปรีชาอักษร (แปลก)
สมุหบาญชี	นายปุ่น
ตำแหน่งพิเศษ	ขุนภาษาสุนทร (โร) ล่าม
ตำแหน่งพิเศษ	นายด้วง สุภมาตรา
ตำแหน่งพิเศษ	หลวงพรหมเสนาสัสดี พนักงานทะเบียนทหาร
ตำแหน่งพิเศษ	หลวงอินทอาวุธ พนักงานทะเบียน
ผู้พิพากษาศาลแกลง	หลวงวิรัชพจนกิจ (จ้อย)
ผู้พิพากษาศาลแกลง	นายผาด

ที่มา: หนังสือศาลาว่าการมหาดไทย ลงวันที่ 9 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 125 จากเสนาบดี
กระทรวงมหาดไทย ถึง พระยาวิชัยดิษฐ์ข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลจันทบุรี

การดำรงตำแหน่งของเจ้าเมืองในอดีตนั้น สามารถดำรงตำแหน่งได้ตลอดชีวิต นอกจากนี้
มีปัญหาทางด้านสุขภาพ เมื่อเจ้าเมืองตายลูกหลานหรือเขยเจ้าเมืองที่ตายมักได้ตำแหน่งแทน
ดังเช่นในกรณีของพระแกลงแก้วกล้า (ภู) กับหลวงแกลงแก้วกล้า (บุญศรี บุญศรี) โดยตำแหน่ง
ของเจ้าเมืองมีสิทธิที่จะเกณฑ์ให้ราษฎร ให้มาช่วยงานทำงานให้บ้าง มีสิทธิที่จะได้รับการอุดหนุน
จากราษฎรในเรื่องที่เกี่ยวกับสิ่งของที่ราษฎรนำมาเป็นข้าวปลาอาหาร และได้รับส่วนแบ่งเงิน
ผลประโยชน์ที่สั่งเก็บให้แก่รัฐบ้าง แต่รัฐไม่สามารถที่จะรู้ได้ว่าเจ้าเมืองเก็บเงินได้เป็นจำนวน
เท่าไร (เจลิยว ราชบุรี, 2549, หน้า 82)

ส่วนเกินที่รัฐเก็บจากชุมชนนั้น จะผ่านการติดต่อกับข้าราชการหรือหัวหน้าผู้ปกครอง
ในท้องถิ่น ซึ่งผู้ปกครองท้องถิ่นส่วนใหญ่จะเป็นบุคคลในชุมชน เข้ามาเป็นโดยการสืบเชื้อสายของ
เจ้าเมืองหรือผ่านการแต่งงาน ตัวแทนของรัฐจะมีหน้าที่เก็บส่วนเกิน รัฐจะไม่เข้ามาทำการจัดการ
ระบบการผลิตและกระจายผลผลิตในชุมชน การเก็บส่วนเกินโดยระบบตัวแทนในท้องถิ่นนั้นรัฐไม่
สามารถประเมินปริมาณการเก็บส่วนเกินได้ เมื่อการค้าและเศรษฐกิจเงินตราขยายตัวการเก็บ
ผลผลิตส่วนเกินของบรรดาข้าราชการก็เป็นในรูปของเงินตรามากขึ้น เช่นการเก็บภาษีเป็นเงิน
แทนที่จะเก็บในรูปแบบของการเกณฑ์แรงงาน ส่งผลทำให้ขุนนางในท้องถิ่นมีช่องทางในการสะสม
ทุนผ่านการเก็บส่วนเกินของชาวบ้านในชุมชน (เจลิยว ราชบุรี, 2549, หน้า 82; ชัตรทิพย์ นาถสุภา
และสมภพ มานะรังสรรค์, 2527, หน้า 179)

ภายใต้ความสัมพันธ์ของระบบศักดินา กลุ่มขุนนางรวบรวมส่วนเกินทางเศรษฐกิจผ่านการเก็บค่าเช่า ภาษีอากร ผลผลิตทางการเกษตร ส่วนเกินที่เก็บมาจากชุมชนในรูปแบบของเงินตรา ถูกแปรให้เป็นทุนการผลิต โดยการนำไปลงทุนกับอุตสาหกรรมโรงสีข้าวในอำเภอแกลง

ตารางที่ 5 บัญชีโรงสีไฟและโรงเลื่อยที่ตั้งอยู่ในท้องที่

ลำดับที่	ชนิด เครื่องยนต์	เจ้าของ	ชื่อโรงสี	ที่ตั้ง	ปีที่ตั้ง	จำนวน เกวียน/ วัน
1	เครื่องสตรัม	นายฮวด	ฮวดหลี	ต.ทางเกวียน อ.แกลง	2461	5 เกวียน
2	เครื่องสตรัม	พระแกลง แกลั่วกล้า	บุญศิริ	ต.ปากน้ำประแส อ.แกลง	2467	6 เกวียน
3	เครื่องสตรัม	นายฮอกกี้	ราษฎร์เจริญ สาส์กิจ	ต.ปากน้ำพังราด อ.แกลง	2468	13 เกวียน
4	เครื่องสตรัม	นายอำพร	บุญศิริ	ต.ทางเกวียน อ.แกลง	2468	5 เกวียน
5	เครื่องยนต์	นายกิมกับ หุ้นส่วน	กิมฮวด	ต.พังราด อ.แกลง	2470	6 เกวียน
6	เครื่องยนต์	นายผาด แซ่ตัน	เจริญสุข ยุติธรรม	ต.กร่ำ อ.แกลง	2472	4 เกวียน
7	เครื่องยนต์	ขุนศรีอุทัยเขต (ปิง สัตย์อุดม)	ศรีอุดม ปรีดา	ต.ท่าประดู่ อ.แกลง	2467	3 เกวียน
8	เครื่องยนต์	นายพูน บุญศิริ	บุญศิริ สามัคคี	ต.ท่าประดู่ อ.แกลง	2468	3 เกวียน
9	เครื่องสตรัม	นายสวัสดิ์กับ นายอินทร์	บุญช่วย	ต.ทางเกวียน อ.แกลง	2464	เลื่อยไม่ได้ วันละ 5 ยก

ที่มา: ประวัติศาสตร์เมืองระยอง (เฉลิม ราชบุรี, 2549, หน้า 134-135)

จากตารางในข้างต้นจะเห็นได้ว่า การประกอบอุตสาหกรรมโรงสีในท้องถิ่นของเมืองแกลงโรงแรกเป็นของชาวจีนในพื้นที่ทางเกวียน พระแกลงแกลั่วกล้าได้ตั้งโรงสีข้าวขึ้นในชุมชนปากน้ำประแส เนื่องจากบ้านของพระแกลงอยู่ในชุมชนประแสจึงเป็นเหตุผลในเรื่องของความสะดวกในการดูแลและการจัดการ การเกิดขึ้นของโรงสีในชุมชนได้ขยายต่อไปยังกลุ่มเครือญาติ

ของพระแสงแก้วกล้า อีก 2 โรง คือ โรงสีนายพูน บุญศิริ ที่ตั้งอยู่ในเขตท่าประดู่ และนายอำพร บุญศิริ ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของทางเกวียน

นอกจากการอุตสาหกรรมโรงสีข้าวของขุนนาง ยังมีนายทุนภายนอกชุมชนก้าวเข้ามาสู่ การลงทุนประกอบอุตสาหกรรมโรงสีในพื้นที่ชุมชนใกล้เคียง นายทุนได้เข้าไปตั้งโรงสีข้าว ชื่อว่า ราษฎร์เจริญสาธิตกิจ เจ้าของชื่อนายฮอกก็หรือเจ้าแก้วซึ่งเป็นชื่อที่ชาวบ้านในชุมชนนิยมเรียก เพื่อให้บริการแก่ชาวนาในพื้นที่ชุมชนปากน้ำพังราดซึ่งเป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวอีกแห่งหนึ่งในบริเวณเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่าเป็นโรงสีที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในย่านเมืองแกลงด้วยประสิทธิภาพการสีข้าวได้ถึง 13 เกวียน/วัน ได้ขยายการลงทุนไปสู่อุตสาหกรรมอื่นในชุมชนปากน้ำประดู่ได้แก่ การเปิดกิจการโรงเลื่อยในชุมชนปากน้ำประดู่ ช่วงปลายทศวรรษที่ 2490 โดยการจ้างแรงงานของชาวบ้าน และมีนายทุนจากกรุงเทพมหานครที่ชื่อว่า สำเภา วานิชวัฒน์ ได้นำเครื่องกำเนิดไฟฟ้าเข้ามาในชุมชนเพื่อให้บริการกับชาวบ้านชุมชนบริเวณของพื้นที่ตอนล่าง (ตลาด) การใช้ไฟฟ้าในช่วงนี้มีเพียงบ้านไม่กี่หลังที่ได้ใช้เนื่องจากจะมีการเก็บค่าบริการจากการใช้ไฟฟ้าเป็นรายดวง ให้บริการตั้งแต่ประมาณ 6 โมงเย็นถึง 4 ทุ่ม นอกจากไฟฟ้านายสำเภา ก็ยังนำโรงวิก ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นแหล่งการบันเทิงทุกอย่างเข้ามาในชุมชนด้วย ผู้ที่อยากเข้ามาดูก็จะเสียค่าบริการเป็นเงินตรา (สมศักดิ์ หิรีโศตัมปะ, สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2555)

2. การประกอบอาชีพของชาวบ้าน

2.1 การทำประมง

ประชากรส่วนหนึ่งที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ชายฝั่งของชุมชน ส่วนใหญ่ชาวบ้านทำประมง การประกอบอาชีพส่วนใหญ่ของชาวบ้านที่ทำการประมง พลังการผลิตทางการประมงในยุคนี้ประกอบไปด้วย 3 ส่วนที่สำคัญ ได้แก่ เครื่องมือในการจับสัตว์น้ำ เรือทำการประมง และระบบแรงงาน

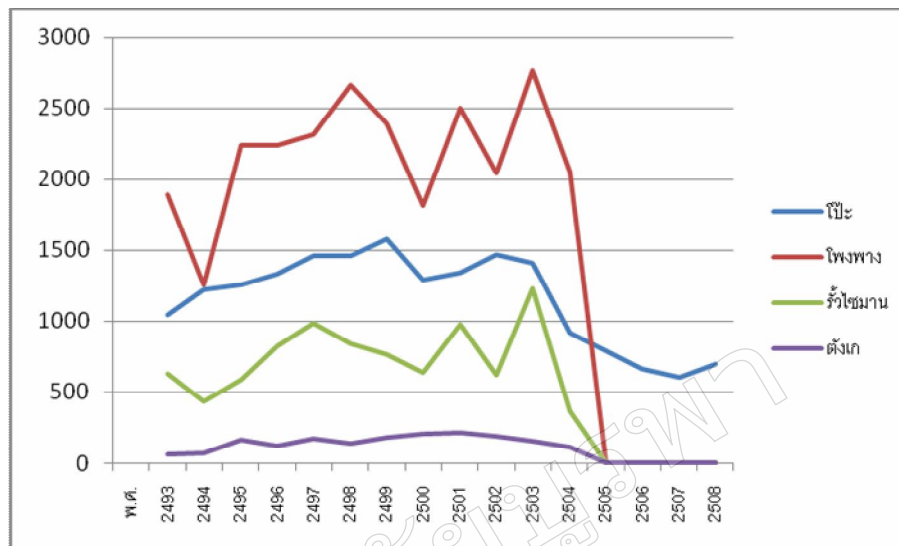
เครื่องมือการประกอบการประมง ส่วนใหญ่ใช้เครื่องมือที่ไม่ต้องลงทุนสูงเนื่องจากสถานการณ์ทางด้านทรัพยากรทางทะเลที่มีความอุดมสมบูรณ์ สามารถเข้าถึงได้ง่ายไม่ต้องออกไปหาในพื้นที่ไกลจากชุมชนเพราะจะทำให้ลงทุนมากขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านที่มีที่ตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลจะทำการประมงเป็นส่วนใหญ่ อุปกรณ์ที่ใช้ก็ยังไม่มีความทันสมัย เรือก็เป็นเรือชักใบแล้วใช้แจว ยังไม่ได้ใช้เครื่องยนต์และต่อมาก็เป็นเครื่องยนต์แต่เป็นเครื่องยนต์ที่มีกำลังไม่มาก เครื่องมือในการจับสัตว์น้ำได้แก่อวนด้าย เวลาในการทำประมงคือออกไปหาปลาตอนเช้าแล้วกลับเข้าฝั่งในตอนเย็น (ปราสาท เนินชัย, สัมภาษณ์, 31 ตุลาคม 2553)

สามารถผลิตได้โดยอาศัยทรัพยากรในชุมชน การจับสัตว์น้ำชาวบ้านส่วนใหญ่จะใช้เครื่องมือประจำที่ ได้แก่ โพงพาง โป๊ะ ลอบ วางจันทกปู นอกจากนั้นยังมีการใช้เครื่องมือประเภทที่จับสัตว์น้ำเพื่อใช้ในการดำรงชีพในครอบครัว ได้แก่ แร้วแทงปู การกรีดหอยตลับ คราดหอย เป็นต้น เมื่อจับสัตว์น้ำมาได้บางส่วนจะนำไปบริโภคในครัวเรือนหรือแปรรูปไว้บริโภคในครัวเรือน อาทิ เช่น กะปิ น้ำปลา หรือนำมาดองเค็ม และบางส่วนจะนำไปส่งต่อยังคนจีนเพื่อนำไปขายยังพื้นที่อื่น (เฉลิมว ราชบุรี, 2549, หน้า 456; ทองใบ สวัสดิ์หวั่ง, สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2556)

เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำที่เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญสำหรับการทำประมงในช่วงนี้ได้แก่ โป๊ะ เนื่องจากโป๊ะสามารถจับสัตว์น้ำที่เป็นผลผลิตที่สำคัญได้เป็นจำนวนมาก ซึ่งผลผลิตของสัตว์น้ำที่ได้มาจากการทำโป๊ะ ได้แก่ สัตว์น้ำ จำพวกปลา ได้แก่ ปลากระตัก ปลาทุ ปลาลัง ปลาดินทรีย์ ปลาสีกุน ปลาสลิดทะเล ปลาดาบหลวง ปลาจวด ปลาหมึก แมงกะพรุน การขึ้นรูปโป๊ะจะต้องทำการประกอบและขึ้นรูปโป๊ะในพื้นที่ตามแนวชายฝั่งทะเล ที่เหมาะสมโดยส่วนใหญ่จะทำอยู่ตามบริเวณปากแม่น้ำประแส ปัจจัยที่นำมาใช้ในการสร้างเครื่องมือก็จะอาศัยจากทรัพยากรในชุมชนเป็นหลัก ได้แก่ ไม้ที่จะนำมาขึ้นรูปเป็นโป๊ะอาจจะเป็นไม้ธรรมชาติหรือไม้ไผ่ ที่สามารถจะหาได้ในพื้นที่ของประแส นำมาขึ้นรูปและขัดไม้กับเชือก ต่อมาก็ได้มีการพัฒนาเป็นไม้กับฉนวน ในส่วนแรงงานที่เข้ามาขึ้นรูปโป๊ะส่วนใหญ่ก็จะเป็นการจ้างแรงงานจากชาวบ้านในชุมชนที่ว่างจากการประกอบอาชีพของตนเอง ก็จะเข้ามารับจ้างขึ้นรูปโป๊ะให้แก่เจ้าของโดยที่จะจ่ายค่าจ้างเป็นรูปแบบของเงินตรา (ทองใบ สวัสดิ์หวั่ง, สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2556)

ตารางที่ 6 จำนวนเครื่องมือจับสัตว์น้ำเค็มประเภทโป๊ะ โพงพาง รั้วไซมาน และตังเกในอ่าวไทย
พ.ศ. 2493 – 2516 (ทศพร วงศ์รัตน์, ม.ป.ป. อ้างถึงใน รัชชชัย สันติสุข และคณะ,
2528, หน้า 86)

พ.ศ. \ เครื่องมือ	โป๊ะ	โพงพาง	รั้วไซมาน	ตังเก
2493	1,047	1,891	626	59
2494	1,222	1,260	435	71
2495	1,254	2,240	591	165
2496	1,334	2,238	827	121
2497	1,460	2,318	988	170
2498	1,462	2,660	843	139
2499	1,579	2,390	764	185
2500	1,287	1,813	636	208
2501	1,344	2,505	977	214
2502	1,470	2,043	618	192
2503	1,409	2,765	1,234	152
2504	918	2,056	365	110
2505	792	-	-	-
2506	662	-	-	-
2507	602	-	-	-
2508	697	-	-	-

ภาพที่ 4 แผนภูมิเครื่องมือจับสัตว์น้ำเค็มในบริเวณอ่าวไทย พ.ศ. 2493 - 2516

จากแผนภูมิจะเห็นได้ว่า ก่อนปี 2503 ผู้คนและชาวบ้านที่อยู่บริเวณชายฝั่งทะเล บริเวณอ่าวไทย ใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำประเภทปั๊วะ โพงพาง ร้วโซมาน ซึ่งเป็นเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำประเภทประจำที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เครื่องมือประเภทดังกล่าวสามารถจับสัตว์น้ำทางทะเลได้ผลผลิตจำนวนมากและหลากหลายทั้ง ปลา ปู กุ้ง ชนิดต่าง ๆ บางปีมีการทำประมงด้วยเครื่องมือประจำที่บริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลของชุมชนปากน้ำประแสเป็นจำนวนมาก อาจจะสามารถได้กว่าเกิน 20 ลูก และจากแผนภูมิจะเห็นได้ว่าการพัฒนาด้านการประมงที่ให้ความทันสมัยมากขึ้นทั้งในด้านเครื่องมือและเรือประมง ได้ทำให้ปริมาณการทำปั๊วะและเครื่องมือจับสัตว์น้ำประเภทประจำที่มีจำนวนลดลง ชาวประมงที่ทำประมงอยู่ตามแนวชายฝั่งด้วยเครื่องมือเหล่านี้ เริ่มมีการปรับเปลี่ยนเครื่องมือและอุปกรณ์การทำประมงให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะอธิบายในบทต่อไป (ทองใบ สวัสดิ์หวั่ง, สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2556)

เมื่อเข้าสู่ฤดูกาลก็จะมีปลาเข้าปั๊วะ มีทรัพยากรเป็นจำนวนมาก ซึ่งจะต้องนำปลาเหล่านั้นไปดองเค็ม โดยมีวิธีการคือ การใส่ขี้ปลา คือ การล้างเอาเหงือกและเครื่องในของปลาทูออกมาเพื่อทำการไปดองเค็ม ด้วยวิธีการดังกล่าวก็จะเป็นการจ้างเด็กวัยรุ่นและผู้หญิงในชุมชนบริเวณใกล้เคียงกัน เพื่อจัดการดึงเหงือกและเครื่องในปลาออกมาทางแก้มปลาโดยมิให้แก้มขาด โยนปลาที่ดึงเครื่องในออกแล้วรวมกันไว้ตรงกลาง การคิดค่าจ้าง ผู้จ้างจะคำนวณราคาให้ตามขนาดจำนวนของเครื่องในปลาที่ดึงออกมาของไว้ 2 สตางค์ 3 สตางค์ เมื่อเสร็จแล้วผู้ใดจะนำปลาเหล่านั้นกลับบ้านไปบริโภค (เจลิยว ราชบุรี, 2549, หน้า 457)

ระบบการใช้แรงงานการทำประมงของชาวบ้านในชุมชนปากน้ำประแส ลักษณะการใช้แรงงานสามารถจำแนกได้ 2 ลักษณะคือ ระบบการใช้แรงงานระบบเครือญาติ เนื่องจากคนในชุมชนส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติ จึงทำให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกัน ความสัมพันธ์ของแรงงานกันในลักษณะเช่นนี้ จะเป็นระดับของการผลิตที่มีขนาดเล็กหรือเป็นหน่วยย่อยที่สุด เนื่องจากความสัมพันธ์ของแรงงานบนพื้นฐานของเครือญาติหากยังจะสัมพันธ์อยู่กับเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำด้วยเป็นหลัก ลักษณะการใช้แรงงานในระดับนี้ไม่สามารถที่จะใช้เครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการดักจับสัตว์น้ำได้เป็นจำนวนมาก เช่น เบ็ด แห ลอบ แร้วแทงปู ดังนั้นระบบการผลิตส่วนใหญ่เป็นการจับสัตว์น้ำเพื่อการยังชีพอยู่ในครอบครัว และส่วนเกินก็จะนำมาแปรรูปเพื่อเก็บไว้บริโภคหรือแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านในตอนบนของชุมชน

รูปแบบการใช้แรงงานในการทำประมงของชาวบ้านอีกแบบหนึ่ง คือการจ้างแรงงาน ซึ่งเป็นชาวบ้านที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชน รูปแบบการใช้แรงงานในลักษณะเช่นนี้จะสัมพันธ์อยู่กับเครื่องมือขนาดใหญ่ และมีประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำค่อนข้างสูง ได้แก่ โปะะ โพงพาง เหล่านี้เป็นต้น โดยที่เจ้าของโปะะจะเป็นผู้ลงทุนในการขึ้นรูปประกอบโปะะ รวมทั้งเสียภาษีค่าน้ำให้แก่รัฐด้วยเมื่อได้ผลผลิตทางการประมงบุคคลในครอบครัวของผู้ที่ลงทุนทำโปะะจะมีหน้าที่นำผลผลิตที่หามาได้ไปขายในตลาดของชุมชน ในขณะที่คนในครอบครัวจะมีหน้าที่อยู่ 2 อย่าง คือ เป็นผู้ลงทุนและผู้ขายผลผลิต แรงงานรับจ้างก็จะมีหน้าที่ตลอดทั้งกระบวนการในการจับสัตว์น้ำในโปะะ คือ เริ่มตั้งแต่ประกอบขึ้นรูปโปะะ เมื่อเสร็จและได้เวลาจะนำเรือเข้าไปในโปะะเพื่อทำการล้อมปลาแล้วดึงขึ้นมา จนกระทั่งนำสัตว์น้ำไปส่งผู้ลงทุนแล้วนำไปขายต่อยังตลาด ลักษณะการจับสัตว์น้ำรูปแบบนี้เป็นงานที่ค่อนข้างหนักและจำเป็นจะต้องอาศัยแรงงานเป็นจำนวนมาก แรงงานเหล่านี้จะได้รับค่าจ้างเป็นรายเดือน จากคำสัมภาษณ์

“ในช่วงที่ทำโปะะก็อายุไม่เท่าไรหรอก พอเสร็จจากนั้นก็ไปลงโปะะ เขาก็ให้เดือนละ 150 บาท” (ชโลม วงศ์ทิม, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์, 2556)

ลักษณะการใช้แรงงานดังกล่าวก็มีได้ก่อให้เกิดความรู้สึกแตกต่างกันแต่อย่างใดในความสัมพันธ์ระหว่างนายทุนกับลูกจ้าง เนื่องจากความต้องการทางด้านแรงงานได้ทำให้นายทุนน้อยเหล่านี้ ต้องพึ่งพาอาศัยแรงงานของชาวบ้านในชุมชนที่มีอยู่อย่างจำกัด แรงงานส่วนใหญ่ เป็นชาวบ้านที่ตั้งถิ่นฐานอยู่พื้นที่ตอนบนของชุมชน ชาวบ้านก็จะนำสินค้าจากตอนบนมาจำหน่ายในตลาดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของชุมชนตอนล่าง จึงทำให้ผู้คนในชุมชนเหล่านี้ยังคงมีความสัมพันธ์กัน

และการที่ชาวบ้านเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างให้แก่ผู้ลงทุนทำประมง ส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในชุมชนมีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเองด้วย เช่น ชาวบ้านดอนบนที่มีอาชีพทำนา เมื่อว่างเว้นจากการทำนาก็จะเข้ามารับจ้างลงโป๊ะจับปลา และอีกลักษณะหนึ่งคือชาวบ้านที่ทำประมงเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อยังชีพในครอบครัวในรูปแบบแรก ก็จะเข้ามาเป็นแรงงานให้แก่ผู้ลงทุน เช่นเดียวกัน แต่ด้วยความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรทางธรรมชาติและสัตว์น้ำทางทะเล จึงทำให้ผู้คนเหล่านี้สามารถที่จะเลือกเข้ามาเป็นแรงงานหรือทำมาหาเลี้ยงชีพที่เป็นวิถีการผลิตของตนเองได้ (ชโลม วงศ์ทิม, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2556)

ดังนั้นจะเห็นได้ว่ามีปัจจัยหลักอยู่ 3 ปัจจัยด้วยกันที่ทำให้ผู้ลงทุนไม่สามารถจะขูดรีดเอาเปรียบแรงงานเหล่านี้ได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากจำนวนประชากรในชุมชนที่ค่อนข้างน้อย ชาวบ้านที่ส่วนใหญ่ยังมีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเอง และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติที่ทำให้ชาวบ้านสามารถทำมาหากินและดำรงชีพอยู่ได้

เรือยังคงเป็นปัจจัยสำคัญแก่ชาวบ้านในชุมชน เนื่องจากเรือเป็นพาหนะที่ใช้เพื่อการเดินทางไปมาหาสู่กัน แลกเปลี่ยนสินค้าและผลผลิตกันระหว่างชุมชน โดยอาศัยเส้นทางตามแม่น้ำลำคลอง และยังเป็นเครื่องมือทำมาหากินในการออกทะเลเพื่อทำการจับสัตว์น้ำด้วย ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่จะมีเรือเป็นของตนเอง โดยเฉพาะตามแนวชายฝั่งและตามแม่น้ำลำคลอง เรือที่ใช้ในช่วงแรกก็ยังคงเป็นเรือที่ใช้พลังงานของคน ด้วยวิธีการแจว เรือที่ชาวบ้านใช้ในยุคแรก มีขนาดที่ไม่ใหญ่มากนักประมาณ 3-4 วา เรือประเภทนี้สามารถออกทะเลได้ไม่ไกลมากนักและจะต้องออกในช่วงที่คลื่นลมสงบ เรือได้เริ่มมีการพัฒนาเป็นเรือใบแต่ก็ไม่นิยม เนื่องจากมีความยุ่งยากมากในการใช้ ซึ่งจะต้องทำการชักใบเรือขึ้นหรือชักใบเรือลง หากวันไหนสภาพอากาศไม่เหมาะแก่การกางใบเรือก็ต้องกลับมาใช้แรงงานคน (ทองใบ สวัสดิ์หวัง, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2556)

เรือเหล่านี้ชาวบ้านก็จะหาซื้อมาจากชาวบ้านด้วยกันที่ทำอาชีพขุดเรือเป็นเรือมาดในช่วงแรก แต่ต่อมาก็เริ่มเป็นการประกอบเรือจากไม้ ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่ก็จะมีเรือเป็นของตนเอง ส่วนใหญ่จะมีเพียงลำเดียวเท่านั้นเพื่อใช้ในการเดินทางและการออกจับสัตว์น้ำ แต่บางครัวเรือนอาจมีเรือมากกว่า 1 ลำก็ได้ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประกอบอาชีพของครอบครัว เช่น เจ้าของโป๊ะจะมีเรือถึง 2-3 ลำ ซึ่งโดยปกติเรือลำหนึ่งจะบรรทุกคนไม่เกิน 3 คน และต่อมาก็เริ่มมีการขยายขนาดของเรือและมีการนำเครื่องยนต์มาติดตั้งประกอบเพื่อใช้ในการเดินเรือและออกจับสัตว์น้ำ (ทองใบ สวัสดิ์หวัง, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2556; เลิศชาย ศิริชัย และนฤทธิ ดวงสุวรรณ, 2552, หน้า 99-100)

2.2 การทำนา

การทำนาของชาวบ้านด้วยลักษณะของพื้นที่ทางด้านตอนบนของชุมชนปากน้ำ ประเด็นเป็นพื้นที่ราบลุ่ม เป็นพื้นที่เหมาะแก่การทำนา ฤดูกาลทำนาจะเริ่มภายหลังจากฤดูร้อนแล้ว ชาวบ้านก็จะเริ่มด้วยการเตรียมพื้นที่ไว้สำหรับการหุงหาอาหารได้ประมาณ 2-3 เดือน ซึ่งลักษณะในการทำงานมีการแบ่งงานกันทำอย่างชัดเจนภายในครัวเรือน ฝ่ายชายก็จะจัดเตรียมการบวสรวงเจ้าที่ จัดหาเครื่องมือ อุปกรณ์การทำนา พันเชื้อสำหรับจูงควาย เชือกนี้ทำจากหวายและเถาววัลย์ที่หามาได้จากป่า และผู้หญิงก็จะมืบทบพาทในการเตรียมข้าว ซ่อมข้าวเพื่อทำเป็นข้าวสาร เตรียมไว้หุงหาอาหารให้ได้พอเพียงตลอดในช่วงของฤดูกาลทำนา ชาวนาจะเริ่มการทำงานร่วมกับบุคคลในครอบครัว เพศชายหรือเพศหญิง บางครั้งอาจจะมีการแบ่งแยกงานกันทำ หากการทำนาของครอบครัวขาดแรงงานการผลิต เพศหญิงก็มีความจำเป็นต้องออกมาใช้แรงงานร่วมกับเพศชายหรือลูก ๆ ด้วย (เจลิยว ราชนูรี, 2549, หน้า 269; ชโลม วงศ์ทิม, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2556)

กระบวนการในการเริ่มทำนาอาจไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้แรงงานภายนอก ครอบครัวมากนัก เนื่องจากเป็นงานที่ไม่ยุ่งยากมากชาวนาสามารถร่วมทำกันได้ในครัวเรือน ดังเช่นเมื่อเข้าหน้าฝนมีฝนตกลงมามีน้ำขังในนาเพียงพอที่จะไถนาได้ ผู้ชายก็จะเตรียมแรกนา ซึ่งจะต้องเตรียมเครื่องบวสรวงกับเจ้าที่ เมื่อเสร็จก็จะนำควายเทียบแอกผูกคันไถ เตรียมตั้งหัวหมูคันไถที่มูนาหันหน้าควายที่เทียบไถไปทางทิศเหนือหรือทิศตะวันออก เมื่อบวสรวงเสร็จก็เริ่มไถจากมุมหนึ่งไปอีกมุมหนึ่ง พอถึงมุมแล้วก็เวียนขวาสารอบเป็นการเสร็จพิธีแรกนา หรือในบางครั้งก็จะไถหมดทั้งนา ซึ่งพิธีแรกนาของชาวบ้านนี้เป็นการเตรียมความพร้อมก่อนการทำงาน โดยชาวนาจะสังเกตว่าหัวหมูคันไถกับการควมลิกระหว่างดินจะต้องเหมาะสม ไม่กินดินลึกไปหรือตื้นไป เมื่อจัดการปลูกข้าวทำนาจนข้าวเริ่มออกรวงก็จะทำขวัญข้าว โดยผู้หญิงจะมีหน้าที่ทำกะหลวไปปัก โดยไม้กะหลวที่นำไปปักมีความหมายว่าเจ้าของห้ามให้เข้าไปหรือบุกรุก ภายหลังจากปักกะหลวประมาณเดือนกว่า ๆ ข้าวจะเริ่มสุก ก็จะเริ่มเก็บเกี่ยว (เจลิยว ราชนูรี, 2549, หน้า 269-270; ชโลม วงศ์ทิม, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2556)

การลงแขกเกี่ยวข้าวก็คือการลงแรง ให้ความช่วยเหลือกันในกลุ่มของชาวบ้านในพื้นที่ตอนบน การลงแขกเกี่ยวข้าวชาวนาแต่ละครัวเรือนจะรับรู้กันในชุมชน จากการสังเกตว่าข้าวในนาของครอบครัวใดมีความพร้อมที่จะทำการเก็บเกี่ยวสุกก่อนหรือหลังตามความจำเป็นในแต่ละครอบครัว เมื่อถึงเวลาผู้คนในชุมชนตอนบนก็เข้ามาร่วมลงแรงเกี่ยวข้าว โดยเจ้าของลานก็เลี้ยงข้าวปลาอาหารแก่ผู้เข้าร่วมงานและต่อมาก็จะเป็นในส่วนของพิธีกรรมเพื่อระลึกถึงบุญคุณ

ของข้าว ที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของชาวนาเป็นการเสร็จพิธีการลงแขก ชาวบ้านก็จะแยกย้ายแล้วนัดหมายกันในการลงแขกเกี่ยวข้าวของครอบครัวอื่นจนกว่าจะถึงรอบเกี่ยวข้าวของตัวเอง (เจสสิยา ราชบุรี, 2549, หน้า 269-270; ชโลม วงศ์ทิม, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2556)

ระบบการลงแรงของชาวบ้านในตอนบนก็มีได้ถูกจำกัด อยู่เฉพาะของกลุ่มอาชีพทำนาเท่านั้น ระบบการลงแรงได้ถูกนำมาใช้สู่ชาวสวนพริกไทยด้วย พริกไทยเป็นสินค้าที่สำคัญจากหลักฐานบันทึกของพระยาชลยุทธโยธินมาตรวจราชการหัวเมืองชายฝั่งทะเลตะวันออกและได้มาตรวจที่เมืองแกลงได้บันทึกไว้ว่า “สินค้าออกจากเมืองแกลง คือ ข้าว ไม้แดง พริกไทย น้ำมันยาง ไม้ และสิ่งของเบ็ดเตล็ด” โดยการทำสวนพริกไทยจะต้องปลูกในพื้นที่ที่ไม่มีน้ำท่วมขังระบายน้ำ ได้ดี ดินพริกไทยจะมีศัตรูพืชคือมีหนอนมากัดกินดอกพริกไทย ชาวบ้านที่ทำสวนพริกไทยจะต้องทำการกำจัดหนอนเหล่านี้ ด้วยวิธีการ พ่นพริก สวนพริกไทยที่ไหนจะทำการพ่นพริกก็ต้องให้ชาวสวนที่ประกอบอาชีพเดียวกันรู้ล่วงหน้าด้วย เพราะการพ่นพริกจำเป็นจะต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมากจึงจะทำได้ และกระบวนการการพ่นจะต้องทำให้เสร็จภายในครึ่งวันเมื่อเสร็จแล้วก็หยุดพักล้างหน้าตาแล้วมานั่งร่วมวงรับประทานข้าวด้วยกัน (เจสสิยา ราชบุรี, 2549, หน้า 478-479)

รูปแบบความสัมพันธ์ของชุมชนประแส

1. ความสัมพันธ์การผลิตของครอบครัวและเครือญาติ

ภายใต้ระบบการผลิตแบบเงินตราของชาวบ้านในพื้นที่ชายทะเลที่ประกอบอาชีพประมง ได้ก่อรูปแบบความสัมพันธ์ทางการผลิตของชาวบ้านในพื้นที่ชายทะเลที่ทำประมง ความสัมพันธ์ทางการผลิตภายในครอบครัว เนื่องจากความจำเป็นทางด้านแรงงานและความมั่งคั่งทางด้านการดำรงอาชีพ ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงส่วนใหญ่อาศัยแรงงานในครอบครัวเป็นหลัก ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวจะออกเรือจับสัตว์น้ำร่วมกับผู้คนในครอบครัว

การออกจับสัตว์น้ำจะทำให้เด็ก ๆ ค่อย ๆ เรียนรู้การผลิตทุกระบบการผลิตจากพ่อแม่และคนในครอบครัว ที่ได้จากการสังเกตและลงมือปฏิบัติจากสถานการณ์จริง การออกไปทำการประมงของครอบครัว จะต้องมีการแบ่งหน้าที่กันทำงานตามความเหมาะสม เนื่องจากการทำประมงที่ออกไปท่ามกลางท้องทะเล จะต้องใช้กำลังแรงงานของผู้ชาย ผู้ชายจะทำหน้าที่ออกจับสัตว์น้ำ ร่วมกับคนในเครือญาติ พี่น้อง ผลผลิตที่ได้มาก็จะนำมาถูกนำมาแบ่งปันกันเพื่อบริโภคในครัวเรือนและวงศาวานเครือญาติ และในส่วนของผลผลิตที่เหลือก็จะถูกนำไปแปรรูปเพื่อเก็บไว้บริโภคในอนาคต ถ้าหากหามาได้เป็นจำนวนมากก็จะถูกนำไปจำหน่ายที่ตลาด นอกจากเพศชาย

จะมีหน้าที่ออกจับสัตว์น้ำร่วมกับญาติพี่น้องแล้ว เมื่อว่างเว้นจากกิจกรรมการประมงของครัวเรือน ก็จะไปเป็นแรงงานรับจ้างแก่นายทุนที่ทำประมงประเภทโป๊ะ ซึ่งมีประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำค่อนข้างสูง และจำเป็นต้องใช้แรงงานจำนวนมาก

บทบาทของผู้หญิงในฐานะของผู้จัดการทางด้านการประมง การออกจับสัตว์น้ำในทะเล นั้นเป็นหน้าที่ของผู้ชาย ด้วยเหตุผลที่ว่าเป็นความเหมาะสมทางด้านร่างกายและการทำประมง เป็นงานที่เสี่ยงภัยไม่สามารถคาดคะเนอะไรได้แน่นอน ในขณะที่ผู้หญิงก็จะมีบทบาททำหน้าที่อื่น ๆ อยู่บนฝั่งแทน อย่างไรก็ตามผู้หญิงก็ได้ทำหน้าที่อยู่กับบ้านเท่านั้น หากแต่ยังต้องลงเรือออกทำการประมงร่วมกับผู้ชายหรือคนในเครือญาติด้วย ทั้งนี้เนื่องจากวิถีการผลิตในภาคครัวเรือน มักจะมีเครื่องมือขนาดเล็กสามารถใช้เฉพาะแรงงานในชุมชนได้ เช่น แห เบ็ด แร้ว เหล่านี้เป็นต้น ด้วยข้อจำกัดทางด้านแรงงานในชุมชนและวิถีการผลิตเพื่อยังชีพทำให้ชาวบ้านที่ทำประมงขนาดเล็กตามแนวชายฝั่งไม่สามารถจ้างแรงงานเข้ามาเพื่อช่วยเหลือในการทำประมงได้จึงทำให้ผู้หญิงจึงต้องเข้ามาทำงานการประมงที่เป็นภาคของครัวเรือน (ทองใบ สวัสดิ์หวัง, สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2556; เลิศชาย ศิริชัย และนฤทธิ ดวงสุวรรณ, 2552, หน้า 107)

หน้าที่ของผู้หญิงนอกจากที่จะออกทำการประมงร่วมกับบุคคลในครัวเรือน ผู้หญิงยังทำหน้าที่ควบคุมระดับการผลิตการประมงในภาคครัวเรือนด้วย เนื่องจากเมื่อได้สัตว์น้ำมา ก็จะนำมาสู่การจัดการระบบครัวเรือน โดยที่ผู้หญิงจะมีหน้าที่จัดสรรผลผลิตว่า สัตว์น้ำประเภทใดควรที่จะเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนหรือประเภทใดที่จะนำไปจำหน่ายยังตลาดของชุมชน โดยที่ผู้หญิงก็มีหน้าที่ทำการเชื่อมโยงระหว่างตลาดกับครอบครัว ด้วยบทบาทดังกล่าวได้ทำให้ผู้หญิงมีส่วนในการกำหนดกลไกทางด้านการผลิตสินค้าทางการประมงด้วย (ทองใบ สวัสดิ์หวัง, สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2556; เลิศชาย ศิริชัย และนฤทธิ ดวงสุวรรณ, 2552, หน้า 109)

ในรูปแบบของระบบการประมงที่มีผู้หญิงเป็นสื่อกลางระหว่างตลาดกับกลไกการผลิตได้ทำให้ผู้หญิงได้สร้างความรู้ทางด้านการตลาดจากการพูดคุยสอบถามผู้ที่เข้ามาซื้อสินค้าทางการประมงว่า ช่วงนี้สินค้าประมงชนิดไหนเป็นที่ต้องการของตลาด สัตว์น้ำขนาดใดที่ตลาดต้องการ ราคาของสัตว์น้ำเป็นอย่างไรบ้าง จากการลงมือปฏิบัติจึงทำให้ผู้หญิงได้มีความรู้ทางด้านการตลาดสินค้าประมง และนำความรู้เหล่านี้มาสู่ระบบการจัดการผลิตในครัวเรือนด้วย ความรู้เหล่านี้จึงนำมาสู่การกำหนดบทบาทของฝ่ายชาย ที่มีน้ำหนักแรงในการจับสัตว์น้ำและควบคุมการจัดการทรัพยากรทางทะเล โดยที่ที่มีความรู้ของผู้หญิงเป็นเงื่อนไขในการกำหนดความสัมพันธ์เหล่านี้ (ทองใบ สวัสดิ์หวัง, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2556; เลิศชาย ศิริชัย และนฤทธิ ดวงสุวรรณ, 2552, หน้า 110)

เด็กที่มีอายุมากขึ้นโตพอที่สามารถออกทะเลได้ ก็ยังคงรักษาแบบแผนการทำงานแบบเดิมไว้คือการออกทะเลจับสัตว์น้ำร่วมกับครอบครัวหรืออาจไปร่วมจับสัตว์น้ำกับเครือญาติที่แรงงานไม่เพียงพอต่อการออกเรือในแต่ละครั้ง ส่วนแบ่งที่ได้ก็จะได้ตามสัดส่วนแบบเดียวกับที่ได้ให้กับผู้อื่น การขยายแรงงานของเด็กในระบบที่ยังผูกพันอยู่กับครอบครัว อาจเข้าสู่ระบบการจ้างงานแต่เป็นลักษณะชั่วคราวหรือการชักชวนเมื่อผู้ว่าจ้างขาดแคลนแรงงานมีความจำเป็นจะต้องอาศัยความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเข้ามาช่วยในระบบการผลิต เช่น การรับจ้างประกอบโป๊ะในพื้นที่ของชุมชนปากแม่น้ำ แรงงานของลูกทำงานอยู่กับครอบครัวและเครือญาติจนกว่าจะแต่งงานแล้วแยกครัวเรือนออกไป (ทองใบ สวัสดิ์หวัง, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2556; เลิศชาย ศิริชัย และนฤฤทธิ์ ดวงสุวรรณ, 2552, หน้า 105)

การแต่งงานของหนุ่มสาวส่วนใหญ่จะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงในชุมชนเดียวกันหรือชุมชนใกล้เคียง เช่น พื้นที่ของตำบลเนินซ้อ ความสัมพันธ์ผ่านการแต่งงานของหนุ่มสาวจะก่อเกิดครอบครัวใหม่เพิ่มขึ้น แต่อย่างไรก็ตามครอบครัวใหม่เหล่านี้ก็ยังคงเป็นแรงงานที่สำคัญต่อการผลิตของครอบครัวไปจนกว่าจะขยายปัจจัยการผลิตที่ของตนเอง และเมื่อความพร้อมของครอบครัวใหม่ก็จะแยกออกจากพ่อแม่เพื่อทำการผลิตในกิจกรรมทางการประมงในพื้นที่ของชุมชน และผลผลิตที่หนุ่มสาวคู่นี้ออกไปทำประกอบอาชีพประมงมาได้ ส่วนหนึ่งจะถูกแบ่งใช้ในครัวเรือน อีกส่วนหนึ่งก็จะนำไปจำหน่ายยังตลาด และผลผลิตบางส่วนยังถูกนำกลับไปให้ครอบครัวของแต่ละฝ่ายด้วย และหากครอบครัวที่ตัวเองแยกออกมามีความจำเป็นทางด้านแรงงาน ครอบครัวใหม่เหล่านี้ก็ต้องกลับไปใช้แรงงานเพื่อผลิตให้กับครอบครัวเดิม (ทองใบ สวัสดิ์หวัง, สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2556)

2. ความสัมพันธ์ทางการตลาด

2.1 ตลาดภายในชุมชน

ชุมชนประแสเป็นเมืองท่าที่สำคัญแห่งหนึ่งในพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก เป็นท่าจอดเรือโดยสารและลำเลียงขนส่งสินค้าทางทะเลไปยังเมืองต่างในภูมิภาคตะวันออก รวมถึงเมืองหลวงที่กรุงเทพฯ ด้วย จึงทำให้ประแสในช่วงนั้นเป็นศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนสินค้าเป็นพื้นที่การค้าการขายและการรับซื้อ ตลอดจนการรับซื้อสินค้าพื้นเมืองและของป่าเพื่อนำส่งขายเป็นตลาดจำหน่ายอาหารสดทางทะเล เพราะเป็นแหล่งผลิตที่สำคัญ ชาวบ้านที่ทำประมงจะนำผลผลิตที่ได้มาจำหน่ายภายในชุมชน

ตลาดในชุมชนของประแสเป็นตลาดที่มีขนาดใหญ่และเป็นท่าเรือที่สำคัญ จึงทำให้ชาวบ้านในพื้นที่อื่น ได้แก่ เนินซ้อ คลองปูน สามย่าน ปากน้ำพังราด เข้ามาจับจ่ายซื้อสินค้า

อุปโภคบริโภคในตลาด สินค้าที่เป็นผลผลิตหลักในชุมชนปากน้ำประแสก็ได้แก่สินค้าที่ได้มาจากทะเล ได้แก่ กุ้ง หอย ปู ปลา จำพวกปลาก็มีหลากหลายชนิด เช่น ปลาทู ปลาลัง ปลาอินทรี ปลาสิ่กุน ปลาสดทะเล ปลาดาบขาว ปลาจวด ปลาหมึก มาจำหน่ายในตลาดของชุมชน ลักษณะและพื้นที่ตั้งสินค้าจำหน่ายส่วนใหญ่ชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ชายฝั่งก็จะวางแผงขายอยู่ที่หน้าบ้านของตัวเอง นอกจากชาวบ้านที่อยู่ในตอนล่างของชุมชนจะนำสินค้าทางทะเลที่ตัวเองผลิตได้มาจำหน่ายในชุมชนแล้ว ยังมีการรับสินค้าจากภายนอกเข้ามาจำหน่ายยังชุมชนด้วยซึ่งสินค้าเหล่านี้เป็นสินค้าที่ชุมชนไม่สามารถทำการผลิตหรือหาได้จากชุมชนที่มีพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ ไห หม้อ เตาถ่าน เหล่านี้เป็นต้น ในขณะที่ชาวบ้านปากน้ำประแสในตอนบนจะนำสินค้าที่ตนเองผลิตได้ลงมาจำหน่ายในตลาดของชุมชน เนื่องจากชาวบ้านในตอนบนไม่ได้มีที่พักอาศัยอยู่ในตลาดเหมือนกับคนในพื้นที่ เมื่อเข้ามาก็จะอาศัยความสัมพันธ์คนที่รู้จักคุ้นเคย คบหาซื้อขาย แลกเปลี่ยนสินค้ากัน เพื่อพึ่งพาอาศัยตั้งสินค้าของตัวเองจำหน่ายอยู่บริเวณพื้นที่ภายในตลาด ในขณะที่คนในตลาดเองก็ต้องขอให้คนตอนบนเข้ามาตั้งสินค้าจำหน่ายด้วยเหตุผล 2 อย่างด้วยกันคือ ความต้องการทางด้านผลผลิตที่ตัวเองไม่สามารถทำการผลิตได้ และการทำให้ตลาดขยายตัวมากขึ้นซึ่งจะทำให้ชาวบ้านสามารถขายสินค้าได้จำนวนมากยิ่งขึ้น (ทองใบ สวัสดิ์หวัง, สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2556; ชโลม วงศ์ทิม, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2556)

ตลาดในพื้นที่ของชุมชนปากน้ำประแสได้มีผู้คนเข้ามาทำมาค้าขาย จับจ่ายใช้สอยซื้อสินค้า ตลอดจนการเป็นศูนย์การของการเดินทางจากการเป็นท่าเรือที่สำคัญในย่านเมืองแกลง ส่งผลทำให้เกิดการขยายตัวทางด้านการค้าและการขยายตัวทางด้านการผลิตอุตสาหกรรมอื่น ๆ ที่มีความทันสมัยมากขึ้นด้วย มีการประกอบธุรกิจการค้าขายสินค้า อาหารแก่ผู้เข้ามาทำมาค้าขายหรือพักผ่อนเพื่อรอเวลาขึ้นเรือเดินทาง ภายในตลาดมีร้านอาหาร ก๋วยเตี๋ยว ร้านกาแฟ ร้านขายไอศกรีม และก็ยังมีการค้าขายที่ไม่ได้ตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งได้แก่จำพวกแม่ค้าหาบขนมเร่ขาย โดยส่วนใหญ่เป็นคนไทย เช่น ลอดช่อง ขายข้าวแกง ก๋วยเตี๋ยว ข้าวเหนียวมะม่วง ข้าวเหนียวน้ำทุเรียน มียำหอยปากเปิด มีการทำแกงเต่า จำหน่ายกันในชุมชนแต่เต่าที่ได้มาก็มิได้เป็นการจับมาเพื่อจำหน่ายแต่เป็นเต่าที่บังเอิญติดอวนของชาวประมงเข้ามา

นอกจากในตลาดมีการจำหน่ายสินค้าแล้วยังมีร้านค้ามาเปิดเพื่อให้บริการอำนวยความสะดวกให้แก่ชาวบ้านในชุมชน ได้แก่ โรงเตี๊หลิกที่มีชาวจีนเป็นเจ้าของ มีร้านรับตัดเย็บเสื้อผ้าทั้งผู้ชาย ผู้หญิง มีร้านตัดผมชาย ร้านทำผมหญิง มีร้านทำเครื่องทองรูปพรรณ มีโรงยาฝิ่น มีวิกิลิกที่มีชาวซากการเป็นเจ้าของ มีการก่อสร้างโรงแรมในชุมชนไว้บริการชาวบ้านที่เข้ามาพักผ่อน การเดินทางถึง 2 โรงแรม ได้แก่ โรงแรมแห่งแรกชื่อ แสงมุกดา โดยนายสุ่ม มุกดาสนิท เชื้อสายจีน

ไหหลำเป็นผู้ริเริ่มก่อสร้างและโรงแรมแห่งนี้ก็เป็นศูนย์รวมของชาวประมงในพื้นที่ชุมชนประแส ภายในโรงแรมก็จะมีอุปกรณ์ เครื่องมือการประมงต่างเพื่อออกจับสัตว์น้ำ โรงแรมต่อมาก็เป็นของ หมื่นสมุทรศิริ ชื่อ โรงแรมสุขไพบุญ เป็นผู้ใหญ่บ้านในชุมชนปากน้ำประแส และยังมีการก่อสร้าง ห้องแถวให้เช่าอีกหนึ่งที่เป็นของชาวบ้านในชุมชนชื่อ วิชนกุล โดยมีนายสำเภา วาณิชวัฒน์ เป็นเจ้าของ นอกจากการขยายตัวทางการค้าการขายและการบริการในชุมชนปากน้ำ ประแส ยังมีความพยายามที่จะจัดตั้งอุตสาหกรรมลงบนพื้นที่ของชุมชน ได้แก่ การจัดตั้งโรงงานผลิตน้ำ ลิมอเนต ชนิดจุกแก้ว ซึ่งมีการตั้งโรงงานขึ้นมาถึง 2 โรงในระยะเวลาที่ไล่เลี่ยกัน แต่ก็ดำเนินกิจการ ได้ไม่นานก็ต้องล้มเลิกไป เนื่องจากการลงทุนที่ค่อนข้างสูง และเริ่มมีการแข่งขันกับเครื่องดื่มชนิด อื่น ๆ เช่น เครื่องดื่มชนิดฟาจิบ และที่สำคัญคือตลาดของประแสยังไม่มีขนาดใหญ่เพียงพอต่อ การขยายตัวทางด้านการผลิตของโรงงานเหล่านี้ จึงเป็นสาเหตุให้โรงงานได้เลิกกิจการใน ระยะเวลาต่อมา (เจลิยว ราชบุรี, 2549, หน้า 456; ชโลม วงศ์ทิม, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2556; สมศักดิ์ หิริโตะปะ, สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2555)

2.2 ตลาดภายนอกชุมชน

เนื่องด้วยข้อจำกัดของตลาดภายในชุมชน ถึงแม้ตลาดจะมีขนาดใหญ่ เป็น ศูนย์กลางทางการเดินทาง การขนส่ง แต่ตลาดภายในชุมชนก็ไม่สามารถที่จะทำหน้าที่หา สินค้าที่ผู้คนในชุมชนต้องการมาได้ทั้งหมด และตลาดก็ยังไม่สามารถทำหน้าที่กระจายผลผลิต ของชุมชน ไปสู่ภายนอกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยข้อจำกัดของตลาดในชุมชนจึงได้ทำให้ ชาวบ้านจะต้องติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากับชุมชนอื่น การประกอบอาชีพของชาวประมงเมื่อได้ผล ผลิตสัตว์น้ำมาก็จะมาจัดสรรส่วนหนึ่งจะถูกนำมาแปรรูปเพื่อบริโภคในครัวเรือน บรรจุลงหีบส่งขา ในพื้นที่อื่น อีกส่วนหนึ่งผู้ผลิตสินค้าประมงจะแปรรูปเป็นปลาเค็มหรือเป็นของสดใส่รวมกันไป แล้ว บรรจุสินค้าใส่หีบแล้วออกเดินทางไปแลกเปลี่ยนผลผลิต ได้แก่ ข้าว เกลือ ผัก ผลไม้ น้ำปลา กะปิ ในพื้นที่ตอนบนของชุมชนที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา เกษตรกรรม และในส่วนของ กฎเกณฑ์ในการแลกเปลี่ยนเพื่อให้ความยุติธรรมทางการแลกเปลี่ยนสินค้า ชาวบ้านจะอาศัย ความบ่อยครั้งในการแลกเปลี่ยนจนกลายเป็นความคุ้นเคย ที่ทั้ง 2 ฝ่ายได้ตกลงกันไว้ด้วย ความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ตั้งอยู่บนฐานของการไว้วางใจต่อกัน (ชโลม วงศ์ทิม, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์, 2556) ดังในคำสัมภาษณ์ที่กล่าวว่า

“เราเอาปลาไปแลกกับเขา เขาก็ไม่โกงเราหรอก พอเราให้เขามากเขาก็เกรงใจเราก็อให้ข้าวกลับมาจนเขาพอใจ ของเหล่านี้ก็เก็บไว้กินในครอบครัวไม่ได้เอาไปขายที่ไหน” (ทองใบ สวัสดิ์หวัง, สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2556)

การเดินทางนำผลผลิตของตัวเองไปแลกเปลี่ยนกับผลผลิตอื่นที่ตนเองไม่สามารถผลิตได้นั้น ชาวบ้านแต่ละหลังจะมีหาบเป็นของตัวเองแล้วนำสินค้าของตัวเองใส่หาบแล้วแบกใส่บาเดินไปตามเส้นทางคันนาหรือเดินตามหัวคันนา ไปยังพื้นที่ชุมชนอื่นต่าง ๆ ในบางครั้งจะต้องเดินลัดเลาะไปตามเส้นทางที่มีความยากลำบาก เช่น การเดินลุยตามร่องน้ำที่มีความเฉอะแฉะก็จะทำให้การเดินทางมีความยากลำบากขึ้นไปอีก หรือการเดินทางไปตามเส้นทางป่าเขาที่ในบางครั้งจะต้องฝ่าฟันผาหินหรือดงหนาม การเดินทางเหล่านี้อาจมีความยากลำบากในบางครั้งนำไปสู่การแลกเปลี่ยนผลผลิตกันระหว่างชุมชน แต่ด้วยความต้องการทางด้านการบริโภคของคนในครอบครัวหรือญาติ จึงส่งผลและก่อให้เกิดความจำเป็นทางด้านการแลกเปลี่ยนสินค้ากัน (ชโลม วงศ์ทิม, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2556)

ระบบการแลกเปลี่ยนที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจกันของชาวบ้านในชุมชนปากน้ำประแส อาจกล่าวในอีกลักษณะหนึ่งว่าเป็นความต้องการหรือหลักประกันต่อปัจจัยในการดำรงชีวิตซึ่งได้แก่อาหารเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและเลี้ยงแรงงานของครัวเรือน ในขณะที่ชาวบ้านเดินทางไปแลกเปลี่ยนสินค้าบางครั้งอาจไม่ตรงต่อฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวดังนั้นเพื่อเป็นหลักประกันว่าครอบครัวจะมีปัจจัยในการดำรงชีพ ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในตอนล่างของชุมชนจะนำสินค้าของตัวเองหรือซื้อสินค้าซึ่งอาจจะได้แก่ พริก เกลือ ปลาเค็ม ปลาสด สินค้าทางทะเล เป็นต้นในพื้นที่ตลาดของชุมชนแล้วนำขึ้นไปให้แก่ครอบครัวที่ประกอบการทำงานไว้ก่อน ภายหลังถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวครอบครัวชาวนาก็จะนำข้าวที่ตนเองผลิตได้นำมาให้แก่ครอบครัวในพื้นที่ของตอนล่างที่ได้นำสินค้าไปไว้ก่อนเพื่อเป็นหลักประกัน ชาวบ้านเรียกลักษณะนี้ว่าการตกข้าว (สมศักดิ์ หิริโตะป๊ะ, สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2555)

“ตอนนั้นแม่ก็ได้ซื้อสินค้าก็ได้แก่พวก ปลา กะปิ สินค้าทางทะเลไปตกข้าว พอซื้อเสร็จก็เดินขึ้นไปให้กับชาวนาในตอนบนช่วงที่ข้าวยังไม่ได้เริ่มเก็บเกี่ยว แม่ก็เอาไปให้เขาไว้ก่อนพอถึงเวลาเก็บเกี่ยวชาวนาได้ผลผลิตก็จะนำข้าวเปลือกมาให้ถึงที่บ้าน” (สมศักดิ์ หิริโตะป๊ะ, สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2555)

รูปแบบความสัมพันธ์ของระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชุมชน ไม่สามารถก่อให้เกิดความพอเพียงในการบริโภคในครัวเรือนได้ เนื่องจากระบบของการบริโภคภายในครัวเรือนมิได้ถูกจำกัดอยู่เฉพาะเรื่องของปากท้องเท่านั้น หากยังสัมพันธ์อยู่กับการดำรงอยู่ในส่วนอื่น ๆ ของชีวิตด้วย เช่น เครื่องแต่งกาย ได้แก่ เสื้อผ้า เครื่องอุปโภคบริโภค เช่น หม้อ กระทะ ฯลฯ หรือปัจจัยการผลิตทางการประกอบการอาชีพของตนเอง เช่น ลวดที่นำมาประกอบเป็นโป๊ะ ด้าย อวนที่นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำ ดังนั้นชาวบ้านในชุมชนยังสัมพันธ์อยู่กับตลาดภายนอกอย่างเข้มข้นด้วย (ชโลม วงศ์ทิม, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2556)

ชาวบ้านในชุมชนปากน้ำประแสจะเดินทางไปซื้อสินค้าที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพที่ตลาดสามย่านซึ่งเป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอ โดยการเดินทางจะมี 2 ระดับด้วยกันคือ การใช้เส้นทางแม่น้ำประแสเพื่อแจวเรือขึ้นไปขายสินค้าหรือแลกเปลี่ยนสินค้ากับระหว่างชุมชนกับบริเวณสามย่าน นอกจากนี้จะมีการแจวเรือส่วนตัวของชาวบ้านแล้วยังมีการลงทุนนำเรือติดเครื่องยนต์มารับจ้างรับ-ส่งผู้โดยสาร เรือที่นำมาจ้างเป็นเรือขนาดเล็กเหมาะสมกับการเล่นในแม่น้ำลำคลองไม่สามารถแล่นออกสู่ท้องทะเลได้ เพื่อให้บริการความสะดวกในการเดินทางระหว่างชุมชนปากน้ำประแสกับบริเวณสามย่านซึ่งเป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอ และอีกลักษณะหนึ่งคือการเดินด้วยเท้า ชาวบ้านที่เดินทางด้วยเท้าเหล่านี้จะต้องเดินทางผ่าน ปากคลองหนองโพรง ดอนกอกกลาง ข้ามแม่น้ำไปทะเลน้อยเข้าทุ่งพลง วัดพลงช้างเผือก แล้วเข้าสู่ตลาดสามย่าน การเดินทางในลักษณะเช่นนี้ชาวบ้านจะนำผลผลิตของตัวเองใส่หาบไปขายยังตลาดหรือไปแลกเปลี่ยนผลผลิตกับชุมชนที่ตนเองเดินผ่านด้วย ลักษณะการเดินทางแบบนี้เป็นการเดินทางที่มีระยะห่างไกล ชาวบ้านจะต้องแวะพักผ่อนตามชุมชนที่ตนเองเดินทางผ่าน โดยในแต่ละชุมชนที่เป็นเส้นทางเดินทางจะมีการสร้างศาลาไว้ให้ผู้เดินทางได้พักผ่อนหลบร้อนอยู่ในศาลาของแต่ละชุมชน ในศาลาก็จะประกอบไปด้วยแคร่ไว้สำหรับนั่งหรือนอนพักผ่อน มีโถงดินเผาใส่น้ำไว้เพื่อบริการน้ำดื่มให้แก่ชาวบ้านที่เดินทางด้วยเท้าไปตลาด (เจสสิยา ราชนูรี, 2549, หน้า 456-458; ชโลม วงศ์ทิม, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์, 2556; สมศักดิ์ หิริโอตัมปะ, สัมภาษณ์, 16 มีนาคม 2556)

การเดินทางด้วยเท้าเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระดับหนึ่งระหว่างชุมชน เนื่องจากการเดินทางระหว่างชุมชนที่มีระยะทางที่ห่างไกล ทำให้ชาวบ้านผู้เดินทางอาจจะต้องมีการปักหลักพักค้างอยู่ในพื้นที่ของชุมชนใดชุมชนหนึ่งในเส้นทาง ลักษณะของการปักหลักพักค้างคือการที่ผู้เดินทางเข้าไปขอพักอาศัยอยู่กับชาวบ้านในชุมชนที่ตนเองเดินทางผ่าน โดยที่ผู้เป็นเจ้าของบ้านก็จะยินยอมให้ผู้แปลกหน้าจากชุมชนอื่นเข้ามาพักค้างด้วยกันในบริเวณพื้นที่ของบ้าน

ซึ่งการปักค้างอ้างแรมในลักษณะเช่นนี้ก็เป็นกรปักชั่วคราวที่เป็นระยะสั้นเท่านั้น ระยะที่ปักค้างยาวนานที่สุดก็เพียงแค่หนึ่งคืน เมื่อแสงอาทิตย์ขึ้นสู่ขอบฟ้า ชาวบ้านผู้เดินทางเหล่านี้ก็จะเดินทางต่อเนื่องไปยังจุดหมายก็คือตลาดในเมือง (ชโลม วงศ์ทิม, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2556)

การปักหลักปักค้างเหล่านี้มีได้ทำให้ชาวบ้านรู้สึกแตกต่างกับคนแปลกหน้าผู้เดินทางแต่อย่างใด เมื่อผู้แปลกหน้าเหล่านี้เข้ามาขอปักค้างด้วยก็จะถามเพียงแค่ว่าชื่อและที่มาของชุมชนเท่านั้น เนื่องจากลักษณะระบบการผลิตที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ มีปัจจัยการผลิตเป็นของตัวเอง ประกอบกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ได้ทำให้ ผู้คนในชุมชนต่าง ๆ สามารถประกอบอาชีพได้อย่างมีอิสระ ดำเนินชีวิตได้อย่างราบรื่น ไม่มีขโมยหรือการลักเล็กขโมยน้อย ภายในหมู่บ้าน ชาวบ้านสามารถทำการผลิตของตัวเองได้อย่างเต็มที่ ดังนั้น เมื่อชาวบ้านในแต่ละหลังสามารถดำเนินชีวิตตามรูปแบบของตัวเองได้อย่างสะดวกทำให้ ผู้คนเหล่านี้ไม่จำเป็นที่จะต้องเดินทางไปประกอบอาชีพที่ทุจริตหรือทำการปล้นชิงของคนอื่นมาเป็นของตัวเอง เมื่อเป็นเช่นนั้นทำให้ ชาวบ้านแต่ละคนจึงมีความไว้วางใจซึ่งกันและกันสามารถช่วยเหลือซึ่งกัน ตลอดจนการให้เข้ามาพักอาศัยอยู่ในบ้านได้โดยที่มิได้คิดว่าผู้เดินทางเหล่านี้คือผู้แปลกหน้าที่มาจากที่อื่น (เอกชัย เนตรมี และชโลม วงศ์ทิม, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2556)

ความสัมพันธ์ทางการตลาดโดยเฉพาะการติดต่อค้าขายระหว่างชุมชนปากน้ำประแสร์กับกรุงเทพมหานคร การเดินทางไปขายสินค้าที่กรุงเทพ ฯ จะต้องอาศัยเส้นทางเรือเป็นหลัก เรือจะจากแม่น้ำประแสร์แล่นเข้าสู่ปากน้ำระยอง ผ่านช่องแสมสาร จอดที่ท่าเกาะสีชัง แชลบุรี บางปะกง และเข้าที่ท่าตลาดน้อยกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นเรือยนต์กับเรือฉลอมใบเดินทะเล และส่วนมากเป็นการขนส่งสินค้า เช่น ฝืนไม้ค้ำ ถ่าน น้ำมันยาง ชัน หวายต่าง ๆ สินค้าทางการประมง ขนาดของเรือเหล่านี้จะมีขนาดตั้งแต่ 6 วา 8 วา 8 วา 2 ศอก ซึ่งถ้าเป็นเรือที่มีขนาดใหญ่ไม่สามารถเข้าออกปากแม่น้ำได้ เนื่องจากบริเวณปากแม่น้ำนั้นอาจมีตะกอนที่ถูกพัดมาyingแม่น้ำสะสมกันจนเกิดเป็นสันดินปากแม่น้ำ จึงทำให้เป็นอุปสรรคแก่เรือที่มีขนาดใหญ่ไม่สามารถที่จะเข้ามายังท่าของชุมชนได้อย่างสะดวก (เจลิยว ราชบุรี, 2549, หน้า 185)

การนำผลผลิตของชุมชนโดยเฉพาะผลผลิตทางการประมง จะมีพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อสินค้าทางการประมงและนำส่งและจำหน่ายต่อยังพื้นที่นอกชุมชน โดยเฉพาะการส่งสินค้าทางการประมงเข้ามาจำหน่ายที่กรุงเทพ ฯ สินค้าจะถูกลำเลียงขึ้นเรือที่ทำเรือในชุมชนที่ชาวบ้านเรียกว่า ทำเรือโป๊ะจ่ายเป็นท่าเรือขนส่งระยะสั้นเพื่อนำสินค้ามาส่งที่เรือขนส่งอีกทอดหนึ่งแล้วจึงนำเข้ามาจำหน่ายที่กรุงเทพ ฯ นอกจากท่าเรือโป๊ะจ่ายจะมีบทบาทในการลำเลียงสินค้าโป๊ะจ่าย ยังทำหน้าที่เหมือนสมาคมคนจีน เป็นศูนย์รวมของแรงงานคนจีนในสมัยนั้น วัตถุประสงค์

ของการจัดตั้งสมาคมของชาวจีนคือการช่วยเหลือในการค้าและอาชีพให้แก่ผู้ที่มีบ้านเกิดแหล่งเดียวกันในประเทศจีน ภายในก็จะมีหม้อข้าว ไม้หุงกินกันโดยเป็นการตั้งแบบสามเส้า และอีกหน้าที่หนึ่งคือการเป็นศูนย์กลางของชาวจีนเพื่อส่งเงินตราที่หามาได้กลับเมืองจีน โดยပြီးจ่ายจะมีตัวแทนถือเงินเข้าสู่กรุงเทพฯ เพื่อส่งเงินกลับสู่ครอบครัวที่อยู่ในต่างแดน (พรณี บัวเล็ก, 2545, หน้า 255-256; ครรชิต ตัมภานุวัฒน์, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2553; ทองใบ สวัสดิ์หวัง, สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2556)

พ่อค้าคนกลางเหล่านี้จะมีหน้าที่กระจายสินค้าไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงและในเขตพระนคร พ่อค้าคนกลางจะทำการเจรจาต่อรองกับนายทุนเจ้าของโปะ เพื่อซื้อผลผลิตทางการประมงที่หามาได้ เมื่อทำการเจรจาต่อรองในเรื่องของราคาจนสามารถตกลงกันได้ ผลผลิตทางการทั้งหมดจะถูกรวบรวมไว้ที่ พ่อค้าคนกลางเหล่านั้นเพื่อขนส่งนำไปจำหน่ายในพื้นที่นอกชุมชน และข้อตกลงหรือเงื่อนไขทางด้านราคาส่วนใหญ่จะถูกกำหนดโดยพ่อค้าคนกลางแทบทั้งหมดเนื่องจากผลผลิตทางการประมงที่ได้มาจากชุมชนจะมีเป็นจำนวนมากและความคล้อยคลึงกันอีกทั้งความนิยมในสินค้ายังไม่สามารถกระจายไปได้ยังวงกว้างอีกด้วย จึงทำให้ราคาของสินค้าประมงในช่วงนี้ไม่ดีเท่าที่ควร ราคาได้ทำการตกลงกันไว้ระหว่างพ่อค้าคนกลางกับเจ้าของโปะ เมื่อขายสินค้าได้เป็นเงินตราก็จะถูกแบ่งเป็นสัดส่วน ส่วนหนึ่งจะถูกนำมาชำระให้แก่เจ้าของโปะ และส่วนเกินการผลิตพ่อค้าคนกลางเหล่านี้ก็จะเก็บออมไว้สำหรับเป็นค่าใช้จ่ายของครอบครัว คำสัมภาษณ์ของเจ้าของโปะที่ได้บอกกล่าวในเรื่องของการกำหนดราคา (เฉลียว ราชบุรี, 2549, หน้า 457-458; ครรชิต ตัมภานุวัฒน์, สัมภาษณ์, 7 ธันวาคม 2553; ทองใบ สวัสดิ์หวัง, สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2556)

“พอจับปลามาได้เขาก็จะเข้ามาขอซื้อปลาเหล่านี้ทั้งหมด เพื่อจะส่งไปขายที่อื่น ราคาเราก็ไม่ได้อะไรมากหรอก เพราะปลามันเยอะ เขามาเอาไปขาย พอขายได้ เขาก็เอาเงินมาจ่าย...ไม่เบี้ยวหรอกคนในชุมชนทั้งนั้น” (ทองใบ สวัสดิ์หวัง, สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2556)

พ่อค้าคนกลางเหล่านี้นอกจากจะนำสินค้าส่งไปขายยังกรุงเทพมหานคร พ่อค้าเหล่านี้ยังนำสินค้าที่ได้จากชุมชนใส่หาบ ใส่เรือ ออกไปขายยังภายนอกชุมชน โดยเฉพาะตลาดสามย่าน ดังนั้นจะเห็นได้ว่าบทบาทของพ่อค้าคนกลางเหล่านี้ได้ทำหน้าที่กระจายสินค้าต่าง ๆ ที่สามารถผลิตได้ในชุมชน โดยเฉพาะผลผลิตทางด้านประมง ซึ่งระบบตลาดที่อยู่ในพื้นที่ของชุมชนอาจกล่าวได้ว่าเป็นหน้าที่ของเจ้าของปัจจัยการผลิตที่จะนำสินค้าไปขายเองในพื้นที่ของชุมชน และตลาดที่อยู่ภายนอกชุมชนเจ้าของทุนเหล่านี้จะต้องอาศัยพ่อค้าคนกลางทำหน้าที่กระจาย

ผลผลิตทางการประมงไปยังชุมชนอื่น โดยเฉพาะกรุงเทพฯ ระบบความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของโป๊ะกับระบบตลาดภายนอก จะต้องพึ่งพาอาศัย พ่อค้าคนกลางเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงตลาด เพื่อก่อให้เกิดกระบวนการผลิตซ้ำของวงจรการประมงได้

จากในช่วงต้นจะเห็นได้ว่าความแตกต่างทางด้านพื้นที่ในชุมชนได้ทำให้ชุมชนปากน้ำประแสทำการผลิตสินค้าที่แตกต่างกันจึงนำมาสู่การเชื่อมโยงและการแลกเปลี่ยนของสินค้ากันทั้งภายในและภายนอกชุมชน ด้วยข้อจำกัดของแรงงานในชุมชนจึงทำให่วิธีการผลิตแบบพื้นบ้านที่จำเป็นต้องอาศัยแรงงานคนเป็นหลัก จึงทำให้ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนร่อยรัถกันอย่างไม่เหนียวแน่น ดังนั้นภายใต้วิธีการผลิตของชุมชนปากน้ำประแสจึงนำมาสู่การกำหนดความสัมพันธ์ทางสังคมภายใต้รูปแบบของวัฒนธรรมของชุมชนในอีกลักษณะหนึ่ง

3. การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์การแลกเปลี่ยนของชุมชน

การเกิดขึ้นของเทคนิคการผลิตรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นทำให้เกิดความสะดวกสบาย รวดเร็วมากขึ้น การซื้อขายด้วยวิธีการดั้งเดิมเหล่านี้ลดน้อยลงไปเรื่อย ๆ และระบบการแลกเปลี่ยนของชาวบ้านระหว่างชุมชนในตอนบนที่ประกอบอาชีพทำนากับชุมชนในพื้นที่ตอนล่างที่ทำการประมง เริ่มเป็นปรับเปลี่ยนเป็นการแลกเปลี่ยนด้วยเงินตรามากขึ้น เนื่องจากการเดินทางมาแลกเปลี่ยนของชาวบ้านระหว่างตอนบนและตอนล่างนั้น จะมีความยากลำบากในการเดินทางมาแลกเปลี่ยนสินค้ากัน

ชาวบ้านในตอนล่างที่ประกอบอาชีพ เริ่มมีการปรับเปลี่ยนจากวิธีการเดินทางไปแลกเปลี่ยนกันระหว่างชุมชน ชาวบ้านเข้าไปซื้อข้าวสารจากโรงสีโดยตรง ชาวบ้านในตอนล่างจะซื้อข้าวเปลือกที่ยังไม่ได้รับการสีเนื่องจากชาวบ้านจะต้องซื้อเป็นจำนวนมาก เนื่องจากจะต้องซื้อมากเก็บไว้เพื่อเป็นหลักประกันในการยังชีพและสามารถเลี้ยงคนในครอบครัวและเครือญาติ รวมทั้งอาจมีความจำเป็นจะต้องนำมาเลี้ยงแรงงานในชุมชนที่เข้ามารับจ้างทำโป๊ะ ทำประมงให้แก่นายจ้างเหล่านั้น เมื่อต้องการข้าวเพื่อใช้ในการบริโภคในครัวเรือนก็จะนำข้าวที่ตนเองซื้อไปให้โรงสีทำการสีที่ครั้งหนึ่ง การนำข้าวไปสีแต่ละครั้งก็จะถูกโรงสีเรียกเก็บเป็นเงินตราประมาณถึงละ 5 สตางค์ (ทองใบ สวัสดิ์หวัง, สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2556)

ขณะที่ชาวบ้านในพื้นที่ตอนบนจะประกอบอาชีพทำนาเป็นส่วนใหญ่ ก็เริ่มมีปรับเปลี่ยนวิธีการแปรรูปผลผลิตจากเดิมเมื่อชาวนาเก็บเกี่ยวข้าวได้มากก็จะทำการแปรรูปด้วยวิธีการดั้งเดิมโดยส่วนใหญ่ใช้แรงงานคนในครัวเรือนเป็นหลัก เช่น การสีด้วยโม่หินหรือการตำด้วยครก ซึ่งจำเป็นจะต้องใช้แรงงานในครอบครัวหลายคนเข้ามาช่วยกัน โรงสีได้นำมาสู่ความสะดวกมากขึ้นชาวนาจะนำข้าวเปลือกที่ตัวเองเก็บเกี่ยวมาได้ขึ้นไว้บนยุ้งฉางเพื่อรักษาสภาพของข้าว และมี

ความต้องการข้าวเพื่อการบริโภค ชาวนาจะนำข้าวของตัวเองที่ได้เก็บไว้ออกมาและนำข้าวไปใส่ในโรงสีข้าวของขุนนาง โดยโรงสีจะเก็บค่าบริการจากชาวนาที่เข้ามาใช้บริการได้แก่ ไร่ข้าว แกลบ และปลายข้าว โดยที่ชาวนาไม่ต้องชำระการใช้บริการในรูปแบบเงินตราแต่จะเก็บในรูปแบบผลผลิตที่เจ้าของผลผลิตไม่ต้องการแทน ผลผลิตที่ได้มาจากการเก็บค่าบริการการสีข้าวของชาวนา โรงสีเป็นผู้รวบรวมและนำส่งไปยังภายนอกของชุมชนที่ทอดหนึ่ง (ทองใบ สวัสดิ์หวั่ง, สัมภาษณ์, 5 กุมภาพันธ์ 2556; ชโลม วงศ์ทิม, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2556)

ชาวนานอกจากจะทำนาเพื่อยังชีพในครัวเรือนและการเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้เพาะปลูกในครั้งต่อไป ส่วนที่เหลือจากการบริโภคในครัวเรือนยังถูกแบ่งส่วนเพื่อนำไปขายยังตลาด ชาวนาจะนำข้าวที่ตนเองปลูกได้ไปขาย ให้กับโรงสีและโรงสีจะทำหน้าที่เป็นผู้รวบรวมข้าวส่งไปจำหน่ายยังพื้นที่ภายนอกชุมชนอีกทอด แต่ในขณะเดียวกันความสัมพันธ์ของชาวนาก็มิได้เป็นความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวตลอดเวลา ข้าวคือปัจจัยการผลิตหลักของโรงสีถ้าไม่มีปัจจัยเหล่านี้โรงสีก็ไม่สามารถที่จะอยู่ได้ โรงสีจึงพยายามสร้างระบบความสัมพันธ์อีกด้านหนึ่งกับชาวนาเพื่อให้เกิดความไว้วางใจ ซึ่งเป็นหลักประกันทางด้านผลผลิตที่ชาวนาจะส่งสินค้ามาให้กับโรงสีด้วย เช่น การทำนาในบางครั้งอาจจะประสบกับปัญหาทางธรรมชาติ ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะประสบกับปัญหาน้ำท่วมจนทำให้ในครั้งนั้นเกิดปัญหาล่มหรือทำนาได้น้อยไปเพียงพอกับการบริโภค ชาวนาก็จะไปขอยืมข้าวจากโรงสีเพื่อการบริโภคในครัวเรือน เมื่อทำนาได้ผลก็จะนำข้าวเหล่านั้นมาคืนพร้อมกับดอกเบี้ยที่เป็นปริมาณข้าวด้วย ชาวนาบางส่วนก็ยังทำอาชีพอื่นเพื่อเป็นอาชีพเสริมด้วย ได้แก่การนำทรัพยากรป่าชายเลนมาแปรรูปเป็นเชื้อเพลิงหรือการเผาถ่าน ชาวนาก็จะต้องใช้เชื้อเพลิงที่ให้พลังงานสูงเพื่อการผลิตถ่านฟืน ชาวนาก็จะเดินทางไปขอแกลบจากโรงสีเพื่อนำมาเป็นพลังงานในการเผาถ่าน โรงสีก็จะให้แกลบเหล่านี้มาโดยไม่คิดเงินตราใด โดยมีเงื่อนไขคือความสัมพันธ์ทางด้านสังคมระหว่างชาวนากับโรงสีคือเครื่องค้ำประกันทางการดำเนินชีวิตให้กับชาวนา และด้านเศรษฐกิจให้กับเจ้าโรงสี (เอกชัย เนตรมณี และชโลม วงศ์ทิม, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2556)

ทรัพยากรชุมชน “ขุนนาง” และ “ชาวบ้าน”

ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนปากน้ำประแสที่ประกอบด้วย ป่าไม้ ป่าชายเลน แล ทรัพยากรทางทะเล ซึ่งเป็นแรงจูงใจที่ทำให้ชนชั้นนำเข้ามาขูดรีดทรัพยากรของชุมชนออกสู่ ภายนอก เพื่อตอบสนองความต้องการที่จะนำทรัพยากรไปใช้ประโยชน์เฉพาะกลุ่มและการเข้าถึง ทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้าน

1. การจัดการทรัพยากรโดยชนชั้นปกครอง

การจัดการและการควบคุมทรัพยากรชุมชนตามแนวทางของกลุ่มขุนนางนั้น ซึ่งขุน นางในส่วนกลางจะมอบหมายให้ตัวแทนของขุนนางส่วนกลางที่ทำการตรวจราชการอยู่ในท้องถิ่น เป็นผู้ควบคุมดูแล ซึ่งช่วงนั้นพระยาชลยุทธโยธินหรือ กัปตัน อองเดร ดู เปลซี เดอ ริเชอลิเออ (Andreas du Plésis de Richelieu) ขณะนั้นอยู่ในประเทศสยามและเป็นกัปตันเรือคนสำคัญของ รัชกาลที่ 5

การเสด็จประพาสจันทบุรีของพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ ได้บันทึกในหนังสือเสด็จ ประพาสจันทบุรีได้กล่าวถึงการใช้ทรัพยากรไม้ตะเคียนของชาวบ้านในมณฑลจันทบุรีไว้ว่า

“ไม้ตะเคียนที่ตัดใช้เป็นมาดเรือมีในป่าแขวงเมืองจันทบุรี เมืองแกลง เลื่อยเป็น กระดานบ้าง ใช้เป็นพื้นบ้านเรือนบ้างแลเข้าในกรุงเทพฯ ก็มาก แต่มาดเรือนั้นราษฎรตัดได้เพียง 5 วา ถ้ายาวกว่านั้นต้องห้ามไว้ใช้ราชการ มาดเรือซึ่งซื้อขายกันในเมืองนี้ที่เรียกว่ามาดรางหมู ยาว 4 วา ล้ำละ 9 บาท 10 บาท บ้าง”

จากบันทึกจะเห็นได้ว่าชาวบ้านได้มีการนำทรัพยากรธรรมชาติซึ่งได้แก่ ไม้ตะเคียน ถูกนำมาแปรสภาพเป็นเรือแล้วนำไปจำหน่ายมาก่อนแล้ว การเดินทางเสด็จประพาสตามหัวเมือง ในพื้นที่ชายทะเลตะวันออก นอกจากจะเป็นการเริ่มต้นของรูปแบบปฏิบัติการปกครองด้วยการ ขยายอำนาจของผู้ปกครองบนพื้นที่ของท้องถิ่นแล้ว ยังเป็นการควบคุมการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ ของท้องถิ่นและชุมชนด้วย ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในช่วงแรกนั้น ชนชั้นนำเข้าควบคุมการใช้ทรัพยากร ในชุมชนตามชายฝั่งทะเลได้ แต่ก็มิได้เป็นการควบคุมทั้งหมด แต่เป็นการควบคุมเฉพาะในส่วนที่ สามารถนำกลับไปใช้ประโยชน์ต่อตนเองได้

การเดินทางมาตรวจราชการที่เมืองแกลงของพระยาชลยุทธโยธิน ในปี พ.ศ. 2437 ได้ กล่าวถึงสถานการณ์ทรัพยากรของไม้ตะเคียนที่เมืองแกลงไว้ว่า

“ในเมืองแกลงยังมีไม้ตะเคียนสูงอยู่มาก สูงประมาณ 20 จนถึง 25 วา แต่อยู่ในที่ กันดารต่าง ๆ สูงขึ้นไปจากท่อน้ำใกล้คลองเพื่อที่จะลอยได้ประมาณ 300 ถึง 400 เส้น ประมาณ 30 ปีมาแล้ว เมื่อตะเคียนต้นยาวที่สุดได้ลากลงใบริมฝั่งต้องเกณฑ์คนมาจากเมืองระยอง เมือง

แกลง เมืองจันทบุรี เมืองขลุง และเมืองตราดให้มาช่วยลากไป แลกว่าจะตกไปถึงท่าเพื่อไม่ให้ลอยได้ก็หลายเดือน” (พระยาชลยุทธโยธิน, ม.ป.ป. อ้างถึงใน เฉลียว ราชบุรี, 2549, หน้า 474)

จากการบันทึกรายงานของพระยาชลยุทธโยธิน จะเห็นได้ว่าในบริเวณพื้นที่ของชุมชนปากน้ำประแสและบริเวณใกล้เคียงได้เป็นแหล่งทรัพยากรของไม้ตะเคียน ซึ่งไม้เหล่านี้จะถูกนำไปใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ของผู้ปกครอง เช่น การทำเรือพระที่นั่ง การสร้างบ้านเรือน

ต่อมาการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติได้ทำให้ผู้ปกครองเริ่มเข้ามาควบคุมทรัพยากรเหล่านี้มากเนื่องมาจากการตัดไม้ตะเคียนเพื่อไปใช้สอยกึ่งในการของทั้งชาวบ้านและผู้ปกครอง ดังนั้นรัฐจึงพยายามเข้าดั่งทรัพยากรไม้ตะเคียนเหล่านี้ไว้กับรัฐทั้งหมด ดังในการบันทึกตอนหนึ่งของพระยาชลยุทธโยธินในการตรวจราชการที่เมืองแกลงไว้ว่า

“พระแกลงฯ ร้องว่า เพราะเวลานี้ยังไม่มีท้องตรา ให้ตัดต้นตะเคียนที่ยังเหลืออยู่ไม่สู้มาก จะตัดสูญกันไปเสียหมดโดยเร็ว เพื่อทำเรือต่าง ๆ ภายหลังเมื่อราชาธิปไตยจะต้องการไม้ชนิดใหญ่บ้างก็จะไม่จัดหาให้ได้ พระแกลงพูดแนะนำว่าขอได้โปรดให้มีท้องตราห้ามตัดต้นตะเคียนสูงตั้งแต่ 5 วา ขึ้นไป” (พระยาชลยุทธโยธิน, ม.ป.ป. อ้างถึงใน เฉลียว ราชบุรี, 2549, หน้า 474)

จากบันทึกการเดินทางของชนชั้นนำที่เดินทางเข้ามาเพื่อตรวจราชการของชนชั้นนำ เห็นว่าชนชั้นนำมีความพยายามที่จะควบคุมการทรัพยากรในพื้นที่ของชุมชนและบริเวณใกล้เคียง แต่อำนาจรัฐถึงแม้ว่าจะมีความพยายามเข้ามาแต่ก็ไม่สามารถที่จะแทรกซึมลงบนพื้นที่ของชุมชนเพื่อจัดการทรัพยากรทั้งหมดได้ ดังในรายงานของ หลวงแกลงแกลวกกล้า (บุญศรี บุญศิริ) เป็นตำแหน่งเจ้าเมืองแกลงต่อจากหลวงแกลงแกลวกกล้า (มั่ง) ที่เสียชีวิตในปีพ.ศ. 2440 ว่า

“พระแกลงพูดแนะนำว่าขอได้โปรดให้มีท้องตราห้ามตัดต้นตะเคียนสูงตั้งแต่ 5 วา ขึ้นไป”

จากข้อความการบันทึกเห็นได้ว่า อำนาจของเจ้าเมืองแกลงอาจมีอำนาจทางด้านการปกครอง โดยเฉพาะการเกณฑ์แรงงาน เก็บส่วย เก็บภาษี ที่เป็นส่วนเกินการผลิตส่งมอบให้แก่กลุ่มขุนนาง เพื่อรวบรวมส่งต่อไปแก่เมืองหลวงอีกทอดหนึ่ง แต่เจ้าเมืองเหล่านี้ก็ไม่สามารถที่จะควบคุมทรัพยากรทางธรรมชาติในชุมชนได้ทั้งหมด จึงเห็นว่าควรมีการออกกฎข้อบัญญัติเพื่อการควบคุมทรัพยากรป่าไม้โดยเฉพาะต้นตะเคียนที่มีความต้องการต่อกลุ่มขุนนางอย่างยิ่ง

2. การเข้าถึงทรัพยากรชุมชนของชาวบ้าน

ผู้คนในชุมชนปากน้ำประแสได้ดำเนินการจับสัตว์น้ำมาเป็นระยะเวลานานแล้ว ซึ่งเป็นกจับสัตว์น้ำเพื่อการดำรงชีพเป็นหลัก ถึงจะมีการซื้อขายกันบ้างแล้ว แต่ปัจจัยทางด้านตลาดที่ยังไม่ขยายตัวมาก ถ้าพิจารณาจากการเก็บภาษีจะเห็นได้ว่าภาษีของสัตว์น้ำที่ปรากฏคือภาษี กุ้งแห้ง

ต่อมาภาษีดังกล่าวก็ได้ถูกยกเลิกไปในสมัยรัชกาลที่ 3 ภายหลังการขยายตัวของอำนาจรัฐ ส่งผลให้ตลาดมีการขยายตัวเพิ่มขึ้น รัฐเริ่มพยายามเข้ามาจัดเก็บภาษี ซึ่งจะเห็นได้จากการใช้พระราชบัญญัติอากรค่าน้ำ ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443) และการจัดระเบียบกิจการประมงขึ้นในปี พ.ศ. 2444 โดยมีจุดมุ่งหมายหลักคือการเก็บภาษีอากรเข้าสู่ส่วนกลางและควบคุมดูแลรักษาสัตว์น้ำให้เพียงพอต่อการบริโภคและการเป็นสินค้า (เลิศชาย ศิริชัย และนฤฤทธิ์ ดวงสุวรรณ, 2552, หน้า 84-85; ทศพร วงศ์รัตน์, ม.ป.ป. อ้างถึงใน ธีรชัย สันติสุข และคณะ, 2528, หน้า 47)

ชาวบ้านสามารถจับสัตว์น้ำได้แต่ จะต้องเสียภาษีอากรค่าน้ำให้แก่รัฐ โดยรัฐดำเนินการเก็บภาษี ตามมาตรฐานของเครื่องมือทำมาหากิน โดยเฉพาะเครื่องมือที่สามารถจับสัตว์น้ำได้เป็นจำนวนมาก เช่น โป๊ะ โพงพาง ชาวบ้านตามแนวชายฝั่งที่จับสัตว์น้ำเพื่อขายจะดัดเสียภาษีหรืออากรค่าน้ำให้กับรัฐ ทุก ๆ ปีชาวบ้านผู้ประกอบการประมงโดยโป๊ะ จะต้องเดินทางไปชำระภาษีค่าน้ำให้แก่รัฐ ถึงแม้จะมีการกำหนดในมาตรการเก็บภาษีในการจับสัตว์น้ำของรัฐ แต่เป็นการจับสัตว์น้ำเพื่อการบริโภคด้วยเครื่องมือง่าย ๆ เช่น เบ็ด แร้ว การคราดหอย การทอดแห ชาวบ้านก็ไม่ต้องเสียภาษีอากรให้แก่รัฐแต่อย่างใด เนื่องจากภาษีที่มาจากการจับสัตว์น้ำมีเป็จำนวนน้อยจึงไม่เป็นที่น่าสนใจแก่รัฐในช่วงดังกล่าว (จิตร ภูมิศักดิ์, 2550, หน้า 210; เอกชัย เนตรมณี และชโลม วงศ์ทิม, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2556)

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรสัตว์น้ำในท้องทะเลหน้าชุมชน ได้ถูกกำหนดระบบจะจัดความสัมพันธ์ของการใช้ทรัพยากรในทะเลได้ในระดับหนึ่ง เช่น การกำหนดกฎเกณฑ์ในการจับปลาที่ไม่จับปลาจนมากเกินไปแก่การบริโภคหรือการจับสัตว์น้ำ ปู ปลา กุ้ง ที่มีขนาดเล็กใช้ประโยชน์ กฎเกณฑ์เหล่านี้ สามารถเป็นข้อกำหนดให้ชาวบ้านสามารถเข้าถึงและใช้ทรัพยากรได้อย่างอิสระ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าชาวบ้านในชุมชนจะต้องอาศัยความสัมพันธ์กัน เนื่องจากจะไม่มีชาวบ้านคนใดคนหนึ่งออกทำประมงได้โดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยกันจึงทำให้เกิดการทำประมงร่วมกันผู้คนในชุมชนก็ต่างตักเตือนซึ่งกันและกันหากมีชาวประมงคนใดละเมิดทรัพยากรสัตว์น้ำ ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในชุมชนและทรัพยากรอันหมายถึงชีวิตของชาวบ้านที่พึ่งพาอาศัย ผลผลิตเหล่านี้ จึงถูกนำมากำหนดเป็นระบบและกฎเกณฑ์บนพื้นฐานการใช้ทรัพยากร

รูปแบบการอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรม ชุมชนปากน้ำประแสจะดำเนินวิถีชีวิตอยู่กับแม่น้ำประแสและทะเลบริเวณหน้าบ้านของตนเอง ชาวบ้านจึงมีการกำหนดรูปแบบทาประเพณีวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อให้ชุมชนได้ตระหนักถึงความสำคัญทางทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ประเพณีการทอดผ้าป่ากลางน้ำ นอกจากจะให้ชาวบ้านตระหนักถึงความสมัครสมานสามัคคีกันใน

ชุมชนแล้วนั้น ชุมชนยังตระหนักถึงความสำคัญทางธรรมชาติด้วย ซึ่งประเพณีการทอดกฐินและ
ผ้าป่ากลางน้ำ ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ประกอบอาชีพประมงจะพายเรือมาร่วมงาน

การละเล่นก็จะมีการแข่งขันว่ายน้ำ แข่งขันพายเรือ รูปแบบประเพณีวัฒนธรรมเหล่านี้
เป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ของชาวบ้านในชุมชนปากน้ำประแส ว่าใครเป็นใคร จากการสัมภาษณ์
“พอเข้าร่วมงานประเพณีก็ทำให้เรารู้จักผู้คนชาวบ้านมากขึ้น ใครเป็นลูกใครก็รู้ถึงกันหมดใน
ชุมชน ไปทำอะไรที่ไหนในชุมชนก็มีคนรู้” นอกจากจะเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของผู้คนแล้ว
ชาวบ้านยังตระหนักถึงความสัมพันธ์ของแม่น้ำลำคลองและธรรมชาติอันเป็นที่อยู่อาศัยที่สำคัญ
ของสัตว์น้ำด้วย ดังในคำพูดของชาวบ้านท่านหนึ่ง “ถ้าเราลงไปแข่งขันพายเรือ ว่ายน้ำไม่ได้ ปล
ก็อยู่ไม่ได้เช่นเดียวกัน” (ชาวบ้านชุมชนปากน้ำประแส, สัมภาษณ์, 15 กุมภาพันธ์ 2556)
ดังนั้นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติถึงแม้รัฐจะพยายามเข้ามาควบคุมการจัดการทรัพยากรใน
ชุมชน แต่ก็ไม่สามารถที่จะแทรกซึมการจัดการธรรมชาติลงบนพื้นที่ของชุมชนได้ เนื่องจากกลไก
ของรัฐในส่วนท้องถิ่นมีจำนวนน้อยไม่สามารถควบคุมทรัพยากรในชุมชนได้ทั้งหมด และรัฐยัง
ไม่เห็นความสำคัญต่อการจัดเก็บภาษีที่มาจากทะเล จึงทำให้ชาวบ้านมีอิสระในการจัดการ
ทรัพยากรตามแนวทางของชุมชนเอง

สรุป

ด้วยสถานการณ์ทรัพยากรที่สมบูรณ์และความแตกต่างของภูมิศาสตร์ในชุมชน ซึ่ง
ทำให้ชุมชนมีการผลิตสินค้าที่มีความหลากหลายและแตกต่างกันตามลักษณะที่ตั้ง ชุมชนสามารถ
ทำการผลิตเลี้ยงตนเองได้ในระดับหนึ่งที่อยู่ในระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตกันทั้งภายในชุมชน
และภายนอกชุมชน สินค้าอุปโภคบางชนิดที่ชุมชนไม่สามารถทำการผลิตได้ จึงทำให้ชุมชนจะต้อง
พึ่งพาอาศัยอยู่กับผลผลิตจากภายนอกด้วยตลาด ระบบแรงงานในชุมชนส่วนใหญ่เป็นระบบ
แรงงานภายในครอบครัวและการพึ่งพาอาศัยกันในระบบเอาแรงของชาวบ้านในชุมชน ขณะที่
เครื่องมือทำการผลิตที่สามารถหาได้ง่ายจากทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ความสัมพันธ์ทาง
การตลาดเกิดขึ้นเป็นสองระดับคือ ระบบตลาดที่เกิดจากภายในชุมชนเนื่องจากความเหมาะสม
ของที่ตั้ง และตลาดภายนอกชุมชนที่ตอบสนองผลผลิตที่ชุมชนไม่สามารถผลิตได้ และการกระจาย
สินค้าประมงผ่านพ่อค้าคนกลางออกสู่ตลาดในท้องถิ่น การเข้ามาของอุตสาหกรรมโดยกลุ่ม
ขุนนางได้ก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวายมากขึ้นระบบความสัมพันธ์การแลกเปลี่ยนผลผลิตของ
ชาวบ้านเริ่มกลายเป็นความสัมพันธ์กันทางเงินตรากันมากขึ้น ขณะที่การขยายของอำนาจรัฐเพื่อ
จัดการทรัพยากรภายในชุมชนปากน้ำประแส ซึ่งรัฐจำควบคุมเฉพาะทรัพยากรที่รัฐต้องการเท่านั้น

โดยที่รัฐจะไม่เข้ามาจัดการระบบทรัพยากรหรือระบบการผลิตของชุมชน ชาวบ้านสามารถทำการผลิตและใช้ทรัพยากรได้โดยอิสระตราบเท่าที่รัฐได้อนุญาต

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University